

PARÇALANMIŞ BİR KAMUSAL ALANI HER ZAMAN KAMUSAL ALAN OLARAK NİTELENDİRMEK DOĞRU MUDUR?*

Çev.: Aslı YAPAR GÖNENÇ**

Özet

Bu makalede yazar, Habermas'ın kavramlarına dayanarak "kamusal alan" sorunsalını çözmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda da konuyu, Fransa gibi çağdaş bir ülkedeki duruma uyarlamaya ve biçimlerini amprik veriler yardımıyla incelemeye çalışmıştır. Bununla birlikte Jurgen Habermas'tan farklı olduğu yönleri de vurgulamıştır.

İlk amaç; kamusal alan çalışmalarını iletişimin gelişimiyle ilgilenen çalışmalarla bağdaştırmak olacaktır. Yazar bu süreçte, kamusal alanın almış olduğu çağdaş biçimlerin karmaşıklığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Buna göre, kamusal alan bünyesindeki eylemler dört modele dayanmaktadır ve yazar, bu modelleri fikir basını, ticaret basını, görsel işitsel medya ve halkla ilişkiler olarak adlandırmakta ve modelleri açıklamaya çalışmaktadır. Bu modellerin günümüzde eşzamanlı bir biçimde etkili olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışma ilk kez Fransız-Alman işbirliği ile 8-10 Mart 2001 tarihlerinde Postdam'da düzenlenen 'İletişim, Medya ve Toplum' konulu bir kolokyumda sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Kamusal alan, medya, iletişim..

Un espace public fragmenté justifie-t-il toujours d'être qualifié d'espace public?

Dans cet article l'auteur essaye de résoudre la problématique de l'espace public en prenant appui sur les notions habermassienne mais en s'efforçant de l'adapter à la situation contemporaine d'un pays comme la France, et d'en analyser les formes, à l'aide des données empiriques. Mail il a essayé en même temps de se positionner par rapport à Jurgen Habermas.

L'objectif premier était de relier les travaux de l'espace public avec les travaux qui s'intéressait aux développements de la communication. L'auteur a essayé de montrer la complexité des formes contemporaine prise par l'espace public.

Les actions menées au sein de l'espace public correspondent aux quatre modèles : la presse d'opinion, la presse commerciale de masse, les médias audiovisuels, les relations publiques. Il est nécessaire de préciser que ces modèles interviennent actuellement de façons simultanées.

* Bernard Miège, L'information-communication, objet de connaissance, De Boeck Yayınları, Brüksel, 2004, ss. 144-148.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

C'est une communication dans un Colloque franco-allemand « Communication, médias et société/Kommunikations, Medien und Gesellschaft », Postdam, 8-10 Mars 2001.

Mots clés : Espace public, médias, communication.

Fransa gibi çağdaş bir ülkedeki duruma uyarlamaya ve biçimlerini amprik veriler yardımıyla incelemeye çalışarak, kamusal alan konusunda Habermas'ın sorunsalını destek aldığım (kamusal alanla ilgili savlarından, iletişimsel eylem kuramlarıyla ilgili olarak daha yeni düşüncelerine kadar), gördüm ki geçmişte kuşkusuz işleyen kamusal alan giderek parçalanmakta, kısmi kamusal alanlardan oluşmakta ve eşitsizlikçi ifade alanları meydana getirmektedir.

Siyasal düşünceler (ve siyaset sahnesi) ya da televizyonun kitlesel işlevi dışında başka bir konuyla ilgilenmeyen baskın yaklaşımların aksine, düşüncelerin ve görüşlerin değiş tokuşunun yapıldığı ve konuların kendiliğinden çözüme ulaştığı yerler bulunduğu ve bu yerlerin kamusal alanın merkezi (ve bilinen) biçimleriyle aynı plana konmaksızın işlediğinin farkına varmış bulunmaktayım.

İlk amacım, bir biçimde, kamusal alan çalışmalarını (Fransa'daki siyaset felsefesinden ve kimi zaman siyaset biliminden hatta eleştirel denemecilikten yola çıkarak), iletişim zorunluluğu tüm toplumsal alanlarda yaygınlaştığından (seksenli yılların başından bu yana), aynı zamanda iletişimsel gelişmelerle ilgilenen çalışmalarla bağdaştırmaya çalışmak olacaktır. Bu noktada kendimize şu soruyu sormak ilginç olacaktır: Fransız toplumunda bu durum neden örneğin bir Almanya'dakinden daha hızlı ve derinlemesine oldu? Bana göre burada

yalnızca yönetimsel ve endüstriyel uygulamacı erkinin önemin

den söz etmek yeterli değildir. Elbette Fransa'da çok belirgin bir biçimde var olan bu durum, Ren nehrinin öbür kıyısında da, farklı biçimlerle de olsa bulunmaktadır.

Daha belirgin olarak, düşüncemin bir bölümünde aşağıdaki boyutlarda düzenlenmiş olan, kamusal alanın almış olduğu çağdaş biçimlerin karmaşıklığını ortaya koymaya çalışacağım.

1-Bağrında yönetilen eylemler demokratik toplumların tarihinde birbiri ardı sıra ortaya çıkan dört iletişim modeline denk gelmektedir. (Jürgen Habermas tarafından incelenen model bu dört modelin yalnızca birincisini oluşturmaktadır.) Bu dört iletişim modeli yavaş yavaş ve birbiri ardı sıra ortaya çıkmışlardır. Ancak böyle olmasının mantıksal ya da toplumsal tarihsel bir açıklaması bulunmamaktadır.

-Fikir basını (özellikle 18. yüzyıldan itibaren);
-Kitlesel ticaret basını (19. yüzyılın sonlarından itibaren);
-Kitlesel görsel işitsel medya ve özellikle de televizyon (etkisi 20. yüzyılın ortalarından başlayarak giderek artmıştır);
-Yves de la Haye ve benim (ondan sonra) genel halkla ilişkiler olarak adlandırdığımız (bu konuya daha sonra tekrar değineceğim).

Bu modellerin günümüzde eşzamanlı bir biçimde etkili olduğunu belirtmek gerekir.

Ancak tüm bu modeller, içlerinden birinin etkisi altındadır ve etkinleşmesi medya tarafından sağlanan bu modellerin medyada gösterilmesi işleyiş biçimlerinin betimlenmesi için yeterli değildir. İşleyiş biçimleri; en desteklenen değiş tokuş türü (kişilerarası; bir noktadan bir kitleye; belirli gruplar bünyesinde vb.), ilgili nüfuslar ve onların sosyo-politik oluşumları, devlet erkinin ve baskın ekonomik güçlerin araya girmesi ya da girmemesi, değiş tokuş aracı olan metinlerin yazı satırları gibi kesin öğelerin göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmaktadır.

Elbette modelleri birbirine bağlayan ilişkiler ya da daha doğru bir değişle onlarla ilgili eylemler arasındaki ilişkiler oldukça karmaşıktır. Gerçekte birbirlerini tamamlarlar, birbirlerinden farklıdırlar hatta birbirlerinin zıttıdırlar, her durumda düzenli bir biçimde gelişmektedirler. Diğer bir değişle kamusal alan çelişkilerden oluşmuştur. Jürgen Habermas ise bu durumu reddetmiştir. Ancak daha sonra televizyonun işlevi ile ilgili kendi kuramını oluştururken sistematik gelişimle ilgili kısmi olarak bu durumu kabullenmiştir. (Bkz. 1990'lı yılların başına kadar kullanmış olduğu niteleyici sözcükler: 'yeniden feodalleşme', 'yaşanmış yaşantı arabuluculuğu kolonileşme biçimini almakta', 'iletişim tarafından yapılandırılmış eylem kürelerinin şeyleştirilmesi', 'kitle iletişim araçları yaşanan dünya bağlamındaki eylem eğilimlerinin yerini alamamaktadır'. Böylelikle Adorno ve diğerlerinin 'yönetilen dünya' görüşü tarafında yer almaktadır. Yukarıda belirtilen niteleyici sözcükler Tez'inin yanı sıra İletişimsel Eylem kuramı'ndan da alınmıştır.)

2-Televizyonun etkisi altında olan halen baskın modelle birlikte, günümüzde şirketler ve aynı zamanda da kamusal ve toplumsal kuruluşlar tarafından kullanılan iletişim stratejilerini de göz önünde bulundurmaları gerekir. (Bir çeyrek yüzyıldır otaya çıkan bu stratejiler yavaş yavaş etkinlik kazanmıştır.) Bu düzeyde aynı zamanda gazetecilerin çalışmasında ve kamuoyunun oluşmasında kamuoyu araştırmalarının (kesin? her yerde bulunan?) işlevi de devreye girmektedir. Genel halkla ilişkiler giderek daha da önem kazanmakta ve kitle medyası, özellikle de basın ve televizyon haberleri giderek ona daha bağımlı bir konuma gelmektedir. (Bkz. İletişim yöneticilerinin, büyük şirketlerin ve kamusal kuruluşların iletişim yöneticilerinin, eylemleriyle ilgili düzenli olarak yapılan eleştiriler). Diğer yandan da araştırmalar medya aracılığıyla toplumsal temsilin oluşturulmasına daha çok katkıda bulunmaktadır. (Bkz. Siyasal olaylar ve daha çok da toplumsal olgularla ilgili araştırmalarda geliştirilen söylemin başarısı (Örneğin: Banliyölerin dağınık kötülük üretimi)İki süreç birini tamamlamakta ve sürekli güçlendirmektedir. Diğer yazarların da belirttiği gibi, televizyona siyasal tartışma arabulucusu işlevini de eklemek gerekir. Bunu yaparken de kuruluşların kamusal iletişim stratejilerine benzer ya da yakın yöntemler kullanmaktadır.

3-Kamusal alan ve özel alan arasındaki ilişki, toplumsal uygulamaların 'bireyselleşmesi' yönündeki eski zamanlara dayanan bir eğilimin etkisiyle sürekli değişmektedir. Bu eğilim, bilgi, kültür ve iletişim alanlarında pazarlama tekniklerinin kullanılmasıyla etkinleşen bir tecimselleşmeye bağlı olarak, enformasyon ve iletişim tekniklerine başvurulması aracılığıyla, yakın bir dönemde daha da güçlenmiştir. Bu eğilimin kökenlerini yalnız, kitle medyasının

zayıflamasında ve kişilerarası medyanın (yani noktadan noktaya) yaygınlaşmasında aramak haksızlık olacaktır. Olguyu böyle, belirlemek, teknolojik düzlemdeki değişimlerin belirleyemeyeceği, bir çok toplumsal ve kültürel dönüşümü ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda kitle medyası (bkz. talk show) kendileri bu boyutu giderek daha da vurgulamakta ve izleyicileriyle belli bir etkileşim geliştirmeye özen göstermektedir.

Bu uygulamaların bir bölümünde gelişmekte olan teknik dolaylılaştırma da dile getirilmelidir. Bu durumun, korkulduğu gibi, iletişimsel eylemlerin toplumsallaşmaktan uzaklaşması sonucunu doğuracağı kesin değildir. Zaten Jürgen Habermas, bunun bilincinde olduğunu şu şekilde ifade etmektedir (1987:201-202):

Yazı, yazılı basın ve elektronik medya bu alandaki belirleyici yeniliklerin gelişimini simgelemektedir: Bu tekniklerle, dilsel eylemler zamansal uzama bağlı olan bağlamsal sınırlamalardan kurtulmuş ve etkisi artırılmış bağlamlar için uygun konuma gelmiştir...(Yazılı basın)...20. yüzyılda gelişen elektronik kitle iletişim araçları sayesinde beraberinde iletişimsel eylem genişlemesi getirmektedir ve etkisini artırmaktadır.

Bu hareketin, enformasyon ve iletişim teknikleri ve özellikle de alış verişlerin giderek artan dolaylılaştırılmasıyla ve bilgisel ve kültürel ürünlere ulaşmanın daha kolay olmasıyla etkisini arttırdığı söylenemez mi? Kamusal alanın bu gelişimleri iletişimsel eylem kuralları sorunsalıyla bağdaştırılmalıdır. Bunun yerindeliği bize açıkça bireyselliği ve toplumsal uygulamalarda ayrışmanın başladığını göstermektedir. (Ve bu yalnızca

basın toplumsal sınıfların bünyesinde değildir).

4-Bunun dışında, daha önce de belirttiğim gibi çağdaş toplumlarda kamusal alanın siyasal bir alan olarak ortaya çıkıp çıkmadığının, eğer çıkıyorsa, görüşlerin yayınlanması artık siyasal uzama bağlı olmadığından ama yaşam biçimlerinden ya da birlikte olma biçimlerinden ortaya çıkan görüşleri içerdiğinden, bu özellik toplumsal bir özellik olarak eklenmeli mi/bağdaştırılmalı mı sorularını kendimize sormamız gerekir. Soruyu bu terimlerle sormak aynı zamanda onu bir yanıt da getirmek anlamına gelmekte ve kamusal alanın ve hatta kısmi kamusal alanların genişlemesinden yana olmaktadır. Savunduğum kuramsal alandaki kanıtlamalar sayısal olarak oldukça fazla ve bana göre kesindir. Kişisel sorunların medya tarafından ele alınışı (buna kitle medyası da dahil), kamusal iletişimsel karşılıklı eylemlerde ve hatta mantığın kamusal kullanımında tek vektörün dil olgusu olmaması, görüntülerin, seslerin ve multimedyanın anlatsal olanaklarının artık daha iyi tanınması (Avrupa hatta batı kültüründe dilsel doğrulamaların yazılı metinlere dayandırılarak kullanımı dışında) göz önünde bulundurulması gereken kanıtlardır. Çağdaş araştırmaların bir çoğu dar anlamda siyasal uzam merkezli olmakta ve sınırlamaları ya da yetersizlikleri daha kolay göstermektedir (Siyasal temsil krizi, siyasal tartışmaların gösterimi, genç nesillerin siyasal 'sınıflara' ilgisizliği konularına gönderme yapıyorum).

5-Sonuç olarak, iletişimsel eylem kurallarının ve onları destekleyen enformasyon ve iletişim tekniklerinin çalışma/çalışma dışı karşılıklı eylemlerin değişiminde ortaya çıktığı olgusunu da

unutmamak gerekir. Bu değişimler tüm toplumsal sınıf ve türlere ulaşmaktan uzaktır. Bu nedenle de, benzersiz ya da özerk eylemler hizmete alma fırsatlarıyla, düzenli çalışma çerçevesi, şirket dışına çıkan, çelişkilerle dolu bir sistemde, insanları çalışma yaşamında ya da dışında birlikte hareket etmeye neyin yönlendirdiğini anlamak amacıyla, eylem-üretim ikilisi ve onun ekonomide, kapitalist dünyada, dönüşümü ile ilgilenmek daha doğrudur (bu düzenleme aynı zamanda eşit dağılımdan da uzaktı).

Saydığımız bu çeşitli öğeler kamusal alan kavramına yönelik araştırmalara olan ilginin yeniden tartışma konusu yapılmasını gerektirmemekte ancak anketlerle desteklenen somut durumları göz önünde bulundurarak, çok boyutlu bir araştırmayla karmaşıklığının ortaya konmasını gerekli kılmaktadır. Aynı zamanda söz konusu gelişimleri göz önüne almak için çok dar bir çerçeve olan ulusal çerçeveden başka bir yöne doğru kaymak gerekir. Bunları söyledikten sonra, kamusal alanla ya da medya ve toplum arasındaki ilişkiyle ilgili, kuramsal oluşumu ve amprik verilerin karşılaştırılmasını (anketlerden ortaya çıkan) eklemleyen bir yaklaşımı doğrulamak istiyorum. Genel ve yalnızca kanıtlayıcı yaklaşımlardan vazgeçmiş olan yöntembilimsel seçimlerin vurgulanması iletişim bilimlerinin ilerlemesi için temeldir.

Sonuç olarak Jürgen Habermas'a göre kendi konumumu belirlemek, ona nedenli minnettar olduğumu saklamadan onunla farklı olduğumuz yönlerin altını çizmek isterim.

-Benim yaklaşımım iletişim sosyolojisinden kaynaklanmakta, siyaset felsefesinden değil.

-Öncelikle 'medya sistemleri' ile ilgileniyorum (enformasyon ve iletişim teknikleri dahil) ve kısmi olarak Talcott Parsons'dan alıntı yaparak ('para' ve 'iktidar' elbette düzenleyici ortamlar, ancak işleyiş biçimleri medyadan oldukça farklı ve onun tarafından özümsemez) genişlemiş ya da eğretilmeli medya ya da ortam kavramını eleştiriyorum.

-Medya ile ilgili düzenlemelerin sembolik şiddetin sistematik olarak işlenişine katıldığına inanmayı reddediyorum (Jürgen Habermas bu noktada ilk konumuna dönüş yapmıştır).

-Aynı zamanda, kamusal alanın yalnızca 'yönetimsel sistem' tarafından kullanılmadığı, 'ekonomik sistemin' yani pazarın onu giderek daha fazla kullandığı ve özel alanın artık yalnızca 'ekonomik sisteme' bağımlı olmadığı kanısındayım. Jürgen Habermas ise çok önem verdiği Toplumsal Devlet kavramıyla meşgul olmuştur.

-Son olarak Jürgen Habermas'ın gerçekleştirdiği paradigma değişimi (Eleştirel Kuram'ın, tartışmalı bir siyaset çerçevesinde, dilsel ve iletişimsel dönüm noktası), bana göre, eylem eşgüdümünü dilsel davranış ve tartışma etiği yani dil aracılığıyla karşılıklı birbirini anlama ile sınırlamamış olsa daha inandırıcı olacaktır. Oysa artık biliniyor ki, iletişim yalnızca dilsel arabuluculuğa indirgenemez.

Bununla birlikte şimdilik çağdaşlığın kural koyucu anlayışı konusunu daha sonra ele almak üzere açık uçlu bırakıyorum..

KAYNAKLAR

- Paillart, I. (1995). *L'espace public et l'emprise de la communication*, Grenoble: Ellug Yayınları.
- Habermas, J. (1987). *Théorie de l'agir communicationnel*, 2 cilt, Paris: Fayard Yayınları.